

A reflection on children's work in jurisprudence, domestic laws and international documents

Abstract

It is important to address the category of children as one of the most vulnerable social groups and strata of society. A large number of children around the world, as well as in our country, are involved in the issue of work. Paying attention to working children and supporting them is one of the most important issues of today's society and is very important as one of the foundations of human rights. Working children are also important from the point of view of criminology due to their victimization and delinquency. How they respond to it affects their moral and behavioral future. One of the ways to support child labor and prevent child labor and the possibility of having the same living conditions as other children is to pass various laws. Conducting a survey, we found that although there are restrictions on child labor in most countries, many children still work. In order to solve this problem, we must prioritize the issue of child labor among legislators and society, plan properly, and implement laws to prevent the increase of this phenomenon and protect their fundamental rights, at least for the worst cases of child labor. Domestic legislators have tried to protect children by passing laws, and the latest effort is the Law on the Protection of Children and Adolescents approved in May 2020.

Keywords: Child labor, legal protection, international documents, human rights, street children

تأملی بر کار کودکان در فقه، قوانین مصوب داخلی و اسناد بین المللی

معصومه طاهرآبادی^۱ - بهزاد اکبرآبادی^۲ - علی صادقی^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۱۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۲۲

چکیده

پرداختن به مقوله کودکان به عنوان یکی از آسیب پذیرترین گروه های اجتماعی و اقشار جامعه حائز اهمیت است. تعداد زیادی از کودکان در سراسر جهان و همچنین کشور ما درگیر مسئله کار هستند. توجه به کودکان کار و حمایت آنها از مهم ترین مسائل روز جامعه کنونی است و به عنوان یکی از مبانی حقوق بشر اهمیت فراوانی دارد. کودکان کار از نظر جرم شناسی با توجه به بزه دیدگی و بزه کاری آنان نیز دارای اهمیت است. چگونگی پاسخ هی به آن در آینده اخلاقی و رفتاری آنان تاثیر گذار است. یکی از راه های حمایت از کودکان کار و جلوگیری از کار کودکان و امکان برخورداری از شرایط زندگی همسان با سایر کودکان اقدام به تصویب قوانین مختلف است. که با بررسی به عمل آمده متوجه شدیم که اگرچه محدودیت هایی برای کار کودکان در بیشتر کشورها وجود دارد، بسیاری از کودکان هنوز کار می کنند. به منظور برطرف کردن این مشکل باید ضمن اولویت دادن قانونگذاران و جامعه به موضوع کودکان کار، برنامه ریزی صحیح و اجرای صحیح قوانین حداقل برای بدترین حالات کار کودکان از افزایش این پدیده و حمایت از حقوق اساسی آنان اقدامات ضروری به عمل بیاوریم. قانونگذاران داخلی با تصویب قوانین سعی در حمایت از کودکان برآمده اند و آخرین تلاش آن قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب اردیبهشت ۱۳۹۹ است.

واژگان کلیدی: کودکان کار، حمایت قانونی، اسناد بین المللی، حقوق بشر، کودکان خیابانی

با وجود درک این موضوع که کار کودکان به سلامت فرد و جامعه آسیب وارد میکند و به دور از حقوق انسانی است، هنوز همچنان کودکان بسیاری در سراسر جهان قربانی کار زودهنگام میشوند. تقریباً ۱۶۰ میلیون کودک در آغاز سال ۲۰۲۰ تحت کار کودکان قرار گرفتند. این تقریباً یک نفر از هر ۱۰ کودک در سراسر جهان است. تقریباً نیمی از آنها در کارهای خطرناکی هستند که به طور مستقیم سلامت و رشد آنها را به خطر می اندازد. کودکان ممکن است به دلایل مختلف به کار سوق داده شوند. اغلب، کار کودکان زمانی اتفاق می افتد که خانواده‌ها با چالش‌های مالی یا عدم اطمینان مواجه می‌شوند - چه به دلیل فقر، بیماری ناگهانی یکی از سرپرستان یا از دست دادن شغل یک حقوق‌بگیر اولیه است و به دلیل مهاجرت و جنگ‌های اخیر نیز، آوارگی و بی‌پناهی به دلیلی مهم برای کار کودکان تبدیل شده است.

در دهه‌های گذشته به دلیل شرایط اقتصادی خانواده‌ها و فقری که گریبان‌گیر خانواده‌ها شده اغلب کودکان با مساله کار خود خواسته و یا ناخواسته مواجه هستند. کار کودکان و تلاش برای کاهش و توقف آن به دلیل نتایج زیان‌بار آن برای کودکان کار از جمله محرومیت از حقوق اساسی، دور ماندن از مراقبت‌های بهداشتی و مبتلا شدن به انواع بیماری‌ها، سوء استفاده جنسی از کودک کار، استفاده از کودکان کار برای قاچاق مواد مخدر، پیری زودرس، سوء تغذیه، افسردگی، وابستگی به دارو، گرفته شدن حق تحصیل از کودک کار و مسائلی از این قبیل از اهمیت زیادی برخوردار است. کار کودک نه تنها باعث آسیب‌های زیادی برای کودک می‌شود بلکه جامعه نیز از نتایج زیان‌بار آن دور نمانده است. اهمیت این مساله موجب شد که سازمان ملل سال ۲۰۲۰ را نقطه عطف تاریخی برای تلاش جهانی در جهت توقف کار کودک اعلام کند و سال ۲۰۲۱ را سال توقف کار کودک نامید که این خود حاکی از اهمیت این امر دارد.

با توجه به مضرات و آسیب‌هایی که کار کودکان دارد جوامع اغلب برای حمایت از کودکان کار اقدام به وضع قوانین نموده‌اند. حتی آیات و روایات بسیاری نیز در حمایت از کار کودکان وجود دارد که نشان از اهمیت دیرینه این موضوع است. هدف این مقاله بررسی تقنینی کار کودکان در ایران و اسناد بین‌المللی است. برای دستیابی به این هدف، که ما به دنبال این هستیم که اسناد بین‌المللی و قوانین داخلی تا چه حد به این مساله توجه کرده‌اند؟ و چه قوانینی در این زمینه وجود دارد؟ مقاله با روش توصیفی - تحلیلی و شیوه کتابخانه‌ای گردآوری شده است.

کلیات و تعاریف

کودکان کار: از نظر حقوقی، مفاهیم کودک کار و کودک خیابانی با یکدیگر تفاوت دارند، در گفتمان عامه، معمولاً تفکیکی بین این دو صورت نمیگیرد و به جای یکدیگر به کار برده میشوند. کودکان کار کودکانی هستند که به دلیل وجود شرایط و اوضاع و احوال خانوادگی، اجتماعی و مشکلات عدیده اقتصادی ساعاتی از روز را به کار کردن در کارخانه ها، کارگاهها، ساختمان ها، خیابان ها و منازل جهت کارگری و غیره می گذرانند که برای تامین مخارج خانواده و خود می باشد (ماندگار، ۱۳۹۶، ۱۶۹).

کودکان کار به گروهی از کودکان گفته میشود که به کار در بیرون از خانه اشتغال دارند. از جمله کار واقعی و کاذب، کارگری غیرحرفه ای، فروش کالاهای کم ارزش، گدایی، واكس زدن (ایمانی، ۱۳۹۱، ۷-۳۲). بر اساس تعریفی که برنامه اطلاعات آماری و نظارت بر کودک کار در سازمان بین المللی کار ارائه شده است، فردی کودک کار نامیده می شود که مشغول به یک فعالیت اقتصادی باشد، و سنش کمتر از ۱۲ سال باشد و یک ساعت در هفته یا بیشتر کار کند، یا سنش ۱۴ سال یا کمتر باشد و حداقل ۱۴ ساعت در هفته کار کند، یا سنش ۱۴ سال یا کمتر باشد و حداقل یک ساعت در هفته در یکی از مشاغل پر خطر مشغول به کار باشد، یا سنش ۱۷ سال یا کمتر باشد و در مشاغل «بدترین شکل های کار کودکان» مشغول به کار باشد.

تعریف قانونی کودک کار در آیین نامه اجرایی ماده (۶) قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۱/۰۷/۱۷ بدین نحو آمده است: «کودک کار: طفل یا نوجوانی که برای ادامه زندگی ومرار معاش خود یا خانواده، مشغول فعالیت در ازای دریافت مزد یا بدون دریافت مزد است و این فعالیت منجر به وضعیت مخاطره آمیز (موضوع ماده (۳) قانون حمایت از اطفال و نوجوانان) برای او می شود. نوجوانانی که مطابق ماده (۸۰) قانون کار به عنوان کارگر نوجوان مشغول فعالیت می باشند و اطفال و نوجوانانی که فعالیت آنها با اذن ولی یا سرپرست قانونی و با توجه به وضعیت جسمی و روحی آنان صرفاً جنبه تربیتی و آموزشی دارد، از شمول این تعریف مستثنی هستند.

بنابراین از نظر حقوقی، مفاهیم کودک کار و کودک خیابانی با یکدیگر تفاوت دارند، در گفتمان عامه، معمولاً تفکیکی بین این دو صورت نمیگیرد و به جای یکدیگر به کار برده میشوند که ذیل به تعریف کودکان خیابانی می پردازیم.

کودکان خیابانی: مدحت ابوالنصر، یکی از حقوقدانان کشورهای عربی، کودکان خیابانی را اینگونه تعریف می کند: «کودکان خیابانی پسران و دختران زیر ۱۸ سال هستند که در خیابان زندگی می کنند، غذا می خورند و در همان جا بازی می کنند. برخی از آنها کار می کنند و برخی دیگر در خیابان به صورت غیر قانونی مشغول به کار هستند. ارتباطشان با

خانواد نامنظم و یا گسسته است» (رستمی، باوی، مولاییگی، ۱۴۰۰، ۲۳۳-۲۵۲) کودکان خیابانی به کودکانی گفته میشود که در خیابان ها و یا در مکان های عمومی، مانند بازارها و پارک ها زندگی و یا کار میکنند. به طور معمول، از لحاظ دریافت آموزش های کافی، مراقبت بهداشتی، پر کردن مناسب اوقات فراغت و... با مشکل روبه رو هستند و از این رو، در معرض بسیاری از آسیب های اجتماعی، از جمله بزهکاری ویژه دیدگی قرار دارند. چنین مسائلی موجب گردیده است که کشورها و دولت ها در حمایت از این گروه آسیب پذیر برآیند. بر اساس تعریف صندوق کودکان سازمان ملل متحد در سال ۱۹۹۷ کودکان خیابانی به کودکانی اطلاق میشوند که در شهرهای بزرگ برای ادامه بقای خود مجبور به کار یا زندگی هستند. یونیسف حضور و زندگی در خیابان و کار برای ادامه بقا را دو عنصر اساسی شمرده شدن کودکان در زمره کودکان خیابانی میداند پیش از آن در ۱۹۹۳ سازمان بهداشت جهانی در توصیف دقیق تر گروههای کودکان خیابانی آنها را در چهار گروه طبقه بندی می نماید کودکان خیابانی که خانه و خانواده ندارند و در خیابان به سر می برند؛ براساس پیمان نامه حقوق کودک کودک خیابانی کودک زیر ۱۸ سال است که در خیابان زندگی و کار می کند، خانواده ندارند و یا امکان دسترسی به خانواده برای آنان وجود ندارد.

ماده یک آیین نامه ساماندهی کودکان خیابانی در تعریف کودک خیابانی برآمده و بیان می کند: فرد کمتر از ۱۸ سال تمام که بصورت محدود یا نامحدود در خیابان به سر می برد، اعم از کودکی که هنوز با خانواده خود تماس دارد و از سرپناه برخوردار است و یا کودکی که خیابان را خانه خود می داند و رابطه او با خانواده به حداقل رسیده و یا اساسا چنین ارتباطی وجود ندارد.

بنابراین «کودک کار» به کودکی اطلاق میشود که به فعالیتی اشتغال داشته باشد که برای سلامت فیزیکی، روانی، اجتماعی، اخلاقی، و شخصیتی او مضر باشد و امکان رشد طبیعی را از او سلب کند و باعث محرومیت از برخی از حقوق اساسی او مانند حق آموزش و تحصیل، حق بازی می شود .

با توجه به تعاریف کودکان کار و خیابانی باید گفت که کودکان کار صرفا شامل کودکان کار خیابانی که اغلب به کار در چارراهها (گل فروشی و فال فروشی و اسفند دود کنی) و یا تکدی گری مشغول هستند نمی شود بلکه معنای کلی تر از کودکان خیابانی است که کودکان خیابانی شقی از آن است و شامل هر نوع کار کودکی است که زیر سن قانونی کار و بیشتر از ساعات قانونی تعریف شده برای کار کودکان توسط کودک انجام میشود و هر نوع کاری اعم از کارهای کشاورزی گرفته تا کار در کارخانه ها و کارگاههای خانگی را در بر می گیرد. چه به اختیار وارد بازار کار شده و چه به اجبار از طریق بازیچه دست مجرمان حرفه ای اعم از سارقان یا باندهای توزیع مواد مخدر، عوامل ایجاد خانه های فساد و

غیره. در مورد کودکان خیابانی هم باید گفت که محور همه این تعاریف این واقعیت است که مسئله کودکان خیابانی اغلب به عنوان یک پدیده شهری در نظر گرفته می شود که توسط روندهای شهرنشینی و فقر به وجود آمده است. فقر شرط لازم اما کافی نیست که بسیاری از کودکان را به زندگی خیابانی سوق می دهد، زیرا بسیاری از کودکان فقیر در گذشته و حال به کودکان خیابانی تبدیل نمی شوند. دلایل دیگری که برای زندگی در خیابان ذکر شده است، مشکلات خانوادگی از جمله بدرفتاری، کمبود خانواده، تقاضای کار در خانه و تمایل به بودن با دوستان است. همچنین مفهوم کودک خیابانی در یک جامعه روستایی کمتر مورد توجه قرار گرفته است و بسیاری معتقدند که این موضوع کمیاب است. اما با روند شهرنشینی و توسعه جوامع روستایی، کودک خیابانی ممکن است در این جوامع آشکار شود. بنابراین مطالعاتی برای تایید واقعیت این فرضیه مورد نیاز است. از سویی تعداد کودکان کار و خیابانی همیشه در تغییر است و آمار دقیقی از تعداد آنان در دست نیست.

دیدگاه اسلام در مورد کار کودکان

از دیدگاه اسلام کار و تلاش برای اداره زندگی، از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. اما این امر سبب نمی شود که کودکان ضعیف و ناتوان دستاویز کار و بهره کشی قرار بگیرند. متأسفانه بهره کشی اقتصادی یکی از بی رحمانه ترین سوء استفاده ها از کودکان است، که در شکل های مختلف از قبیل سوء استفاده برای تکدی گری، جیب بری، توزیع مواد مخدر، استثمار جنسی و بردگی جنسی از کودکان علل الخصوص دختران و مواردی از این دست ظاهر می شود.

در آیات قرآنی و روایات بسیاری بر اهمیت کار برای اداره زندگی و توسعه آن تاکید شده است، که در ذیل به برخی از آنان اشاره می کنیم:

1. قرآن عامل اصلی سعادت انسان را سعی و تلاش برای زندگی می داند و انسان را در گرو اعمالش معرفی می کند. «كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيْنَةٌ» (مدثر، آیه ۳۸)

2. در آیه دیگری بهره او را تنها در گرو سعیش می شمرد. «وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى» (نجم، آیه ۳۹)

3. بسیاری از آیات بعد از ذکر ایمان، بر عمل صالح و نیک تکیه می کند و غیر نیکوکاران را اهل خسران و بدبختی می داند.

«إِنَّ الْإِنْسَانَ لَقَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» (عصر، آیه ۲ و ۳)

4. مال بدست آمده از کسب و کار پاکیزه و زیبا است و ارزش انفاق در راه خدا را دارد «أَنْفَقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ» (بقره،

آیه ۲۶۷)

۵. تلاش برای زندگی در کنار «جهاد فی سبیل الله» قرار داده شده و می‌فرماید: و گروهی برای بدست آوردن فضل الهی کسب و روزی به سفر می‌روند و گروهی دیگر در راه خدا جهاد می‌کنند «و آخِرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَ آخِرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ». (مزمّل، ایه ۲۰) (قرآن کریم)

روایات بسیاری نیز در اهمیت سعی و تلاش برای کسب روزی بیان شده است، از قبیل:

۱. پیغمبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) فرموده است: «الْعِبَادَةُ سَبْعُونَ جُزْءًا أَفْضَلُهَا طَلَبُ الْحَلَالِ» عبادت دارای هفتاد جزء است بالاترین آن کار و کسب حلال است.

۲. در روایت صحیح از امام صادق (علیه‌السلام) نقل شده که فرموده است: «الْكَادُّ عَلَى عِيَالِهِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ» کوشش برای تامین مخارج زندگی اهل و عیال همانند جهاد در راه خداست.

۳. هم‌چنین در روایتی دیگر آن حضرت فرموده است: سعادت مرد در این است که برای تامین مخارج زندگی اهل و عیال خویش کوشش و استقامت نماید. «مِنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ أَنْ يَكُونَ الْقَيِّمَ عَلَى عِيَالِهِ» (حرعاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، ج ۱۷، ص ۶۷)

همچنین روایات دیگری نیز در نکوهش بیکاری و تنبلی از امامان وجود دارد که این خود نیز حاکی از اهمیت مسله کار است که ما به برخی از آنان اشاره می‌کنیم:

۱. از امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) نقل شده: «انَّ الْأَشْيَاءَ لَمَّا ازْدَوَجَتْ ازْدَوَجَ الْكَسَلُ وَالْعَجْزُ فُنْتَجَا بَيْنَهُمَا الْفَقْرُ» هنگامی که موجودات در آغاز با هم ازدواج کردند، تنبلی و ناتوانی با هم پیمان زوجیت بستند و فرزندی از آنها به نام فقر متولد شد.

۲. در روایتی دیگر از امام صادق (علیه‌السلام) ایشان می‌فرمایند: در طلب روزی و نیازهای زندگی تنبلی نکنید، چرا که پدران و نیاکان ما به دنبال آن می‌دویدند و آن را طلب می‌کردند. «لَا تَكْسَلُوا فِي طَلَبِ مَعَايِشِكُمْ فَإِنَّ آبَاءَنَا كَانُوا يَرْكُضُونَ فِيهَا وَيَطْلُبُونَهَا» (حرعاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، ج ۱۷، ص ۶۰).

اطلاق و عموم آیات و روایاتی که ذکر شد بیانگر دیدگاه اسلام در اهمیت کار و تلاش برای معیشت و اداره زندگی است. فقها به اتفاق بر این نظرند که کودک اهلیت تصرف در مال خود و کار خود (که به منزله مال است و تعهد مالی ایجاد می‌کند) را ندارد، بنابراین نمی‌تواند برای انجام کار اجیر شود، هم‌چنین جایز نیست کارفرما تحت هیچ عنوانی او را برای کار اجیر نماید، اعم از این که کاری که کودک برای انجام آن اجیر می‌شود حلال باشد یا حرام، آثار و تبعات مثبت داشته

باشد یا منفی، سخت و مشکل باشد یا آسان و سبک. کارفرمایی که کودک را اجیر نماید و یا با هر عنوان دیگری او را وادار به انجام کار نماید، از جهت حکم تکلیفی مرتکب حرام شده و استحقاق تعزیر دارد، زیرا اجیر نمودن کودک بدون اجازه ولی شرعی او، حرام است و فقها در مباحث فقهی اثبات نموده‌اند مرتکب حرام مستحق تعزیر می‌باشد. به عنوان نمونه علامه حلی می‌نویسد: «در هر جرم و گناهی که شارع مقدس برای مجازات آن حدی تعیین ننموده‌است، تعزیر واجب است».

کار کودکان در قوانین داخلی

برای این منظور و بررسی میزان توجه و حمایت قانونگذار از کار کودکان ابتدا به بررسی قوانین داخلی از جمله قانون اساسی، قانون کار، قانون مدنی، قانون مجازات اسلامی، قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹ و سایر قوانین خاص مصوب داخلی در این زمینه می‌پردازیم.

قانون کار

مبحث پنجم از فصل سوم قانون کار مصوب ۱۳۶۸ شرایط کار کودکان و نوجوانان را تعیین تکلیف می‌نماید. اولین ماده در حمایت از کار که بطور کلی بیان شده و از مفاد آن کار کودکان نیز استنباط می‌شود، ماده ۶ است. که این ماده با تاکید بر برخی از اصول قانون اساسی که به صراحت تصریح کرده، بر منع کار اجباری و منع هر گونه بهره‌کشی از افراد تاکید می‌کند و هیچ گروه سنی و نژادی و قومی و قبیله‌ای را نیز از این ماده مستثنی نکرده است.^۴

قانونگذار در ماده ۷۹ قانون کار به صراحت بیان می‌کند: به کار گماردن افراد کمتر از ۱۵ سال ممنوع است. با توجه به این ماده، قانونگذار حداقل سن کار را برای کودکان مشخص کرده است. اگر کارفرمایی کودک کمتر از ۱۵ سالی را به کارگیرد، به عنوان متخلف شناخته شده و برای بار اول مجازات نقدی و بار دوم مجازات نقدی و حبس برای او در نظر گرفته می‌شود. برای بار سوم علاوه بر جریمه‌های ذکر شده کارخانه یا کارگاه پلمپ و پروانه کار فرد متخلف هم ابطال خواهد شد. این قانون برای یک سری از افراد استثناء قائل شده یعنی کارگران شاغل در کارگاه‌های خانوادگی که کارفرمای آنها، همسر یا بستگان و خویشاوندان نسبی درجه یک باشند، مشمول قانون کار نیستند، بنابراین در مورد چنین کارگرانی

^۴ ماده ۶ قانون کار: بر اساس بند چهار اصل چهل و سوم و بند شش اصل دوم و اصول نوزدهم، بیستم و بیستم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اجبار افراد به کار معین و بهره‌کشی از دیگری ممنوع و مردم ایران از هر قوم و قبیله که باشند از حقوق مساوی برخوردارند و رنگ، نژاد، زبان و مانند اینها سبب امتیاز نخواهد بود و همه افراد اعم از زن و مرد یکسان در حمایت قانون قرار دارند و هر کس حق دارد شغلی را که به آن مایل است و مخالف اسلام و مصالح عمومی و حقوق دیگران نیست برگزیند.

حداقل سن کار رعایت نمی‌شود. به صراحت می‌توان گفت که مسله مهم در خصوص این ماده این است که متأسفانه این قانون هیچ ضمانت اجرایی پیش‌بینی شده‌ای در این باره ندارد. به گونه‌ای که با نگاهی ساده به جامعه متوجه می‌شویم اکثر و حتی میتوان ادعا داشت که تمام کودکانی که در حال فروش گل یا فال در سر چهار راه‌ها می‌باشند کودکان زیر ۱۵ سال هستند که غالباً مورد توهین، کودک‌آزاری جسمی و جنسی از طرف افراد جامعه قرار می‌گیرند.

ماده ۸۰ قانون کار نیز مقرر می‌دارد: «کارگری که سنش بین ۱۵ تا ۱۸ سال تمام باشد، کارگر نوجوان نامیده می‌شود و در بدو استخدام باید توسط سازمان تامین اجتماعی مورد آزمایش‌های پزشکی قرار گیرد». با استناد به این ماده می‌توان گفت که در ایران، مقصود از کودکان کار، دختران و پسران زیر ۱۵ سال تمامی هستند که توسط کارفرما، به کار گرفته می‌شوند و در مقابل کار انجام شده، مزد دریافت می‌کنند حال یا در کارگاهها و کارخانه‌ها مشغول به کار هستند و یا مشغول به کارهای خیابانی هستند.

براساس ماده ۸۰ تا ۸۳ قانون کار،^۵ کارفرما تحت شرایط خاصی که به صراحت در قانون کار مشخص شده می‌تواند از نیروی کار نوجوان استفاده کند که این شرایط عبارتند از: انجام دادن آزمایش‌های پزشکی خاص برای کارگر نوجوان الزامی است و کارفرما مکلف به تبعیت از نظر پزشک است؛ تعیین ساعات کاری مشخص، ساعات کار روزانه کارگر نوجوان باید نیم ساعت کمتر از ساعات کار معمولی کارگران باشد؛ ارجاع هر نوع کار اضافی و انجام دادن کار در شب و نیز ارجاع انواع کارهای سخت و زیان‌آور و خطرناک و حمل بار با دست، بیش از حد مجاز، و بدون استفاده از وسایل مکانیکی برای کارگر نوجوان ممنوع است.

^۵ ماده ۸۱ قانون کار: «آزمایش‌های پزشکی کارگر نوجوان، حداقل باید سالی یکبار تجدید شود و مدارک مربوط در پرونده استخدامی وی ضبط گردد. پزشک درباره تناسب نوع کار با توانایی کارگر نوجوان اظهار نظر می‌کند و چنانچه کار مربوط را نامناسب بداند کارفرما مکلف است در حدود امکانات خود شغل کارگر را تغییر دهد».

ماده ۸۲ قانون کار: «ساعات کار روزانه کارگر نوجوان، نیم ساعت کمتر از ساعات کار معمولی کارگران است. ترتیب استفاده از این امتیاز با توافق کارگر و کارفرما تعیین خواهد شد».

ماده ۸۳ قانون کار: «ارجاع هر نوع کار اضافی و انجام کار در شب و نیز ارجاع کارهای سخت و زیان‌آور و خطرناک و حمل بار با دست، بیش از حد مجاز و بدون استفاده از وسایل مکانیکی برای کارگر نوجوان ممنوع است».

ماده ۸۴ قانون کار که در ظاهر ماده ای مفید است بیان می کند: «در مشاغل و کارهایی که به علت ماهیت آن یا شرایطی که کار در آن انجام می شود برای سلامتی یا اخلاق کارآموزان و نوجوانان زیان آور است، حداقل سن کار ۱۸ سال تمام خواهد بود. تشخیص این امر با وزارت کار و امور اجتماعی است.» که قانونگذار افزایش حداقل سن کار را برای نوجوانان در مشاغل و کارهایی که ماهیت آن برای سلامتی یا اخلاق کارآموزان و نوجوانان زیان آور است، پیش بینی کرده است که حداقل سن کار را ۱۸ سال تمام قرار داده است مثلاً کار در قهوه خانه ها و قلیان سراها که کارکنان آنجا در معرض استعمال دخانیات و قلیان هستند و حتی امکان مصرف از سوی آنان بالا می رود.

کارآموزی توام با کار نوجوانان تا سن ۱۸ سال تمام در صورتی مجاز است که از حدود توانایی آنان خارج نبوده و برای سلامت و رشد جسمی و روحی آنان مضر نباشد (ماده ۱۱۷ قانون کار). بر اساس ماده ۱۷۲ قانون کار، شخصی که دیگری را به انجام دادن کار به صورت اجباری وادار کند، علاوه بر اینکه موظف به پرداخت اجرت المثل یا دستمزد کار انجام شده توسط کارگر است، با توجه به شرایط و امکانات و مراتب جرم، به مجازات حبس از ۹۱ روز تا یک سال و یا جریمه نقدی معادل ۲۰۰ برابر حداقل مزد روزانه کارگران محکوم خواهد شد. لازم به ذکر است که هر گاه چند نفر به اتفاق یکدیگر یا از طریق یک موسسه، شخصی را به کار اجباری بگمارند، هر یک از متخلفان به مجازات های ذکر شده محکوم می شوند و مشترکاً مسئول پرداخت اجرت المثل کارگر خواهند بود؛ مگر آن که مسبب اقوی از مباشر باشد، که در این صورت مسبب شخصاً مسئول است. همچنین در صورتی هم که چند نفر به طور جمعی به کار اجباری گمارده شوند، متخلف یا متخلفینی که آنها را به کار اجباری وادار کرده اند، علاوه بر پرداخت اجرت المثل کارگران، با توجه به شرایط و مراتب جرم به حداکثر مجازات مذکور در این ماده برای کار اجباری کارگران محکوم خواهند شد.

کارفرمایانی که ساعت کاری پیش بینی شده در خصوص کار نوجوانان را رعایت نمی نمایند، کارفرمایانی که در بدو استخدام کارگر نوجوان، از معرفی او برای انجام معاینات پزشکی به سازمان تامین اجتماعی، استنکاف و خودداری می ورزند یا نظر پزشک سازمان را در محول کردن کار متناسب با توانایی نوجوان، در نظر نمی گیرند، علاوه بر رفع تخلف یا تادیبه حقوق کارگر و یا هر دو، ملزم به پرداخت جریمه، به ازای هر کارگر هستند (ماده ۱۷۵ قانون کار)؛ برای تا ۱۰ نفر، ۳۰ تا ۱۰۰ برابر حداقل مزد روزانه یک کارگر؛ برای تا ۱۰۰ نفر نسبت به مازاد ۱۰ نفر، ۱۰ تا ۳۰ برابر حداقل مزد روزانه یک کارگر؛ برای بالاتر از ۱۰۰ نفر نسبت به مازاد ۱۰۰ نفر، ۵ تا ۱۰ برابر حداقل مزد روزانه یک کارگر و در صورت تکرار تخلف، متخلف، به ۱٫۱ تا ۱٫۵ برابر حداکثر جرائم نقدی ذکر شده و یا به حبس از ۹۱ روز تا ۱۲۰ روز محکوم خواهد شد.

کارفرمایانی که اقدام به ارجاع هر نوع کار اضافی، کارهای سخت و زیان‌آور و خطرناک به کارگر نوجوان نمایند و یا انجام کار در شب را به او محول کنند و یا از او بخواهند، اقدام به حمل بار با دست، بیش از حد مجاز و بدون استفاده از وسایل مکانیکی کنند، همچنین کارفرمایانی که اقدام به محول کردن کارهایی به نوجوان می‌نمایند که برای سلامتی یا اخلاق نوجوانان، زیان‌آور است، علاوه بر رفع تخلف یا تادیبه حقوق کارگر یا هر دو، به جزای نقدی، به شرح زیر، محکوم می‌گردند: برای تا ۱۰ نفر، ۲۰۰ تا ۵۰۰ برابر حداقل مزد روزانه یک کارگر؛ برای تا ۱۰۰ نفر نسبت به مازاد ۱۰ نفر، ۲۰ تا ۵۰ برابر حداقل مزد روزانه یک کارگر؛ برای تا بالاتر از ۱۰۰ نفر نسبت به مازاد ۱۰۰ نفر، ۱۰ تا ۲۰ برابر حداقل مزد روزانه یک کارگر و در صورت تکرار تخلف، متخلفان، به حبس از ۹۱ روز تا ۱۸۰ روز محکوم خواهند شد (ماده ۱۷۶ قانون کار).

قانون اساسی

در قانون اساسی ما در اصول مختلفی بر آزادی شغل افراد تاکید شده است و بر تضمین انجام دادن کار با میل و رغبت و بر منع هر گونه بهره‌کشی اقتصادی از افراد بدون هیچ تبعیضی تاکید شده است. در ماده ۶ قانون کار به اصول بند چهار اصل چهارم و سوم و بند شش اصل دوم و اصل نوزدهم، بیستم و بیستم هشتم اشاره شده است. در اصول نوزدهم و بیستم تاکید می‌کند مردم ایران از هر قوم و قبیله که باشند از حقوق مساوی برخوردارند و رنگ، نژاد، زبان و مانند اینها سبب سلب امتیاز نخواهد بود. همه ی افراد بدون هیچ تبعیضی یکسان در حمایت قانون قرار دارند و از همه حقوق برخوردارند. اصل بیستم هشتم بیان می‌کند هر کس حق دارد شغلی را که بدان مایل است و مخالف اسلام و مصالح عمومی و حقوق دیگران نیست برگزیند. دولت موظف است با رعایت نیاز جامعه به مشاغل گوناگون، برای همه افراد امکان اشتغال به کار و شرایط مساوی را برای احراز مشاغل ایجاد نماید. بند چهارم اصل چهارم و سوم بر رعایت آزادی انتخاب شغل، و عدم اجبار افراد به کاری معین و جلوگیری از بهره‌کشی از کار دیگری. بند ششم اصل دوم قانون اساسی بر کرامت و ارزش والای انسان و آزادی توأم با مسئولیت او در برابر خدا، که از راه: ... نفی هر گونه ستمگری و ستم‌گری و سلطه‌گری و سلطه‌پذیری تاکید دارد.

قانون اساسی در مورد کار به صراحت بر منع کار اجباری، سلطه‌گری بر افراد و هرگونه بهره‌کشی از افراد تصریح کرده است. آزادی کار و منع اجبار افراد به کاری معین جزو اصول اولیه حقوق اجتماعی افراد بوده است لذا هرگونه حمله به کرامت و ارزش بشر منع شده است؛ بنابراین هیچگونه جبر و تحمیلی بر افراد برای انجام کاری معین روا نیست. هر چند هیچ تعریفی از کار اجباری نشده است اما قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹ به تعریف بهره‌کشی پرداخته

است. دلیل غیرقانونی بودن کار کودکان را میتوان اهمیت حفظ سلامت جسمی و روحی کودکان قلمداد نمود؛ زیرا این قشر به طور کامل مصلحت امور مربوط به خود را نمی دانند و از طرف دیگر به دلیل عدم آشنایی با حقوق اولیه کارگران احتمال این وجود دارد که به بیگاری گرفته شوند. همچنین چنانچه کارفرما با توسل به تأخیر در پرداخت مطالبات کارگر نیز بخواهد او را به کار وادار کند، می توان مدعی شد که رضایت از بین رفته است.

بر اساس اصول بیان شده حتی اگر کودکان مهاجر مورد بهره کشی اقتصادی قرار بگیرند مشمول حمایت های مذکور در این قانون و قانون کار هستند. امروزه اجبار افراد به کار معین مردود بوده و بی شک توهین به کرامت و عزت نفس انسانها می باشد؛ اما برخی به طرز بیمارگونه به سودجویی و تجاوز به محدوده قانونی و طبیعی دیگران تمایل دارند که در صورت وقوع باید با آن برخورد نمود. که کودکان به دلیل ضعیف بودن و عدم توانایی در دفاع از خود در مقابل انواع کارهای اجباری و بهره کشی های اقتصادی به شدت نیاز به حمایت های قانونی دارند.

ممنوعیت کار اجباری از اصول مسلم حقوق در عرصه بین الملل و در حقوق داخلی کشورها، میباشد و کشورها ملزمند اقدامات لازمه را در این زمینه اعمال کنند. در این راستا در قوانین موضوعه داخلی، ضمانت اجرای منع کار اجباری در ماده ۱۷۲ قانون کار، ماده ۳ قانون حمایت از کودکان و نوجوانان و ماده ۴ قانون مبارزه با قاچاق انسان مقرر شده است. همچنین مواد ۲۲ الی ۳۴ اساسنامه سازمان بین المللی کار نیز برای تضمین منع کار اجباری در کشورهای عضو، مقرراتی را پیش بینی کرده است.

قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹

قانونگذار با تصویب این قانون به حمایت از تمام کودکان و نوجوانان در معرض خطر پرداخته است که در بند (ذ) و (ژ) ماده ۳ موضوع کودکان کار را بیان می کند. بند (ذ) این ماده عنوان میکند: «نقض قوانین جزائی توسط طفل یا ارتکاب جرم توسط نوجوان و یا استفاده از آنها در فعالیت های مجرمانه، وارد شدن یا وارد کردن طفل و نوجوان در فعالیت هایی نظیر تکدی گری و قاچاق و همچنین اعتیاد آنان به مواد مخدر، روانگردان یا مشروبات الکلی» که وارد شدن کودکان به کار های نظیر تکدی گری و قاچاق مواد مخدر از موارد کودکان کار است و عبارت وارد کردن طفل و نوجوان به تکدی و قاچاق از مصادیق کار اجباری و بردگی مدرن و بهره کشی های جنسی تجاری کودکان و نوجوانان است که قانونگذار با علم به این موضوع که کار کودکان به اختیار و اجبار است به هر دو نوع آن اشاره کرده است، و در بند (ژ) سوءرفتار نسبت به طفل و نوجوان و یا بهره کشی از او. که در ماده یک در تعریف بهره کشی اقتصادی و سوءرفتار بیان می کند: بهره کشی اقتصادی: به کارگیری غیرقانونی طفل و نوجوان و با وادار کردن یا گماردن او به کار یا خدمتی که از لحاظ جسمی،

روانی، اخلاقی یا اجتماعی با نظر به وضعیت طفل و نوجوان برای وی مضر یا خطرناک باشد. سوء رفتار: هرگونه فعل یا ترک فعل عمدی که سلامت جسمی، روانی، اخلاقی یا اجتماعی طفل و نوجوان را در معرض خطر و آسیب قرار دهد؛ از قبیل ضرب و جرح، محبوس کردن، سوء استفاده جنسی، توهین یا تهدید نسبت به طفل یا نوجوان در صورتی که جنبه تأدیبی نداشته باشد یا قرارداد او در شرایط سخت و غیر متعارف و یا خودداری از کمک به وی. که با توجه به تعریفی که قانونگذار از بهره کشی اقتصادی ارائه کرده است که هر نوع کار کودکان که برخلاف میل آنان باشد و بردگی مردن و کار اجباری و سازمان یافته آنان قابل استنباط است. همچنین قانونگذار در این قانون هرگونه معامله و خرید و فروش نسبت به طفل یا نوجوان را ممنوع کرده و چنانچه این رفتار با هدف فحشاء و هرزه نگاری، بهره کشی اقتصادی، برداشت اعضاء یا جوارح و یا استفاده از طفل و نوجوان در فعالیت های مجرمانه باشد، از کارکنان دولت باشد و یا این کار را حرفه خود قرار داده باشد از موارد تشدید مجازات دانسته است.^۶ بهره کشی جنسی تجار از کودکان مخصوصاً دختران زیر ۱۸ سال در ازای دریافت پول برای روسپی گری و یا صنایع سرگرمی صورت می گیرد که معمولاً از خانواده های آنان خریداری و یا ربوده می شوند.

قانونگذار همچنین کسانی که اقدام به بهره کشی اقتصادی از کودکان و نوجوانان و همچنین سوء استفاده کنندگان از کار کودکان را جرم انگاری نموده و آن را از موارد تشدید مجازات بیان کرده است که علاوه بر مجازات در نظر گرفته شده در قانون کار به مجازات این قانون نیز محکوم می شود.^۷

ماده ۱۶ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان: «در اختیار قرارداد یا فروش مواد دخانی به اطفال و نوجوانان یا به واسطه آنان، موجب ضبط مواد دخانی کشف شده و محکومیت مرتکب به جزای نقدی درجه هشت قانون مجازات اسلامی میشود». در این ماده قانونگذار سوء استفاده از کودکان و نوجوانان جهت فروش مواد دخانی را جرم انگاری کرده است هر چند مجازات در نظر گرفته شده در آن برای سوء استفاده کنندگان از کودکان و نوجوانان را بیان کرده هر چند مجازات در نظر

^۶ ماده ۱۱ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان: هرگونه معامله راجع به طفل یا نوجوان ممنوع بوده و مرتکب به مجازات حبس درجه پنج قانون مجازات اسلامی محکوم میشود؛ چنانچه این رفتار با هدف فحشاء و هرزه نگاری، بهره کشی اقتصادی، برداشت اعضاء یا جوارح و یا استفاده از طفل و نوجوان در فعالیت های مجرمانه باشد، مرتکب به مجازات حبس درجه چهار قانون مجازات اسلامی محکوم میشود. تبصره ۱- اشخاصی که واسطه گری در ارتکاب جرم موضوع این ماده را حرفه خود قرار داده باشند، به میانگین حداقل و حداکثر تا حداکثر مجازات مباشر جرم محکوم و در غیر این صورت به مجازات معاون محکوم می شوند. تبصره ۲- هرگاه کارکنان نهادهای حکومتی مأمور به خدمات عمومی اعم از دولتی و غیردولتی در ارتکاب جرم موضوع این ماده دخالت داشته باشند، علاوه بر مجازات اصلی به محرومیت اجتماعی درجه پنج قانون مجازات اسلامی محکوم می شوند.

^۷ ماده ۱۵ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان: «هر شخصی برخلاف مقررات قانون کار مرتکب بهره کشی اقتصادی از اطفال و نوجوانان موضوع ماده (۲) این قانون شود، علاوه بر مجازات های مذکور در قانون کار به مجازات حبس درجه شش قانون مجازات اسلامی نیز محکوم میشود».

گرفته شده در این قانون برای مرتکب بهره کشی از آنان کمترین درجه از مجازات ها است و نیاز به اصلاح دارد. استفاده از این کودکان معمولاً در سنین پایین است که با عتیاد آنان غالباً همراه است.

با این حال مشکل اصلی در راه اجرای این قانون ضعف ضمانت اجراها برای عدم انجام تعهدات از سوی سازمانها و نبود زیرساختهای الزام در سازمانها جهت انجام کامل وظایف تعیین شده در قانون است. عمده وظایف این قانون یا اجرا نشده و یا ناقص اجرا میشوند یا به صورت غیرمستمر انجام می شود. در حالی که حل معضل کودکان کار و خیابان جز با همکاری و هماهنگی همه دستگاه های متولی در این قانون امکان پذیر نیست.

این قانون برای حمایت هر چه بیشتر از کودکان دستگاههای را مسول حمایت از آنان قرار داده است. بر اساس مفاد بندهای ماده ۶ قانون حمایت از حقوق اطفال و نوجوانان، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، مکلف است، نظارت موثر بر اماکن کار، جهت پیشگیری و مقابله با آزار یا بهره کشی اقتصادی از اطفال یا نوجوانان را داشته باشد. وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی مکلف است، اقدام به تدوین دستورالعمل های بهداشت کار و مراقبت پزشکی، برای انطباق شرایط کار نوجوانان با استانداردهای لازم نماید. نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران نیز موظف است از طریق پلیس ویژه اطفال و نوجوانان، "نسبت به شناسایی اطفال و نوجوانان در وضعیت مخاطره آمیز، اقدام کرده و در موارد مراجعه یا معرفی آنان به نیروی انتظامی یا مواجه شدن با آنان در حین اجرای وظیفه و یا شکایت از آن ها، اقدامات لازم را برای معرفی این کودکان و نوجوانان، به سازمان بهزیستی کشور یا مراجع قضائی، انجام داده و حمایت های مورد نیاز را بر اساس این قانون یا سایر قوانین مربوط، بجا آورد. سپردن مسئولیت هایی به مراکز مختلف اجتماعی، راه های کمک به کودکان کار، تحلیل مسائل مربوط به آسیب های اجتماعی کودکان کار، دخالت مستقیم دادستان هنگام در خطر بودن کودک و غیره از جمله مواردی است که در متن قانون حمایت از اطفال و نوجوانان به چشم می خورد.

به دلیل اهمیت مسله خرید و فروش و بهره کشی و بکار گیری اطفال به منظور ارتکاب اعمال خلاف از قبیل، قاچاق قانون حمایت از کودکان و نوجوانان مصوب ۱۱/۱۰/۱۳۸۱ نیز در ماده ۳ هرگونه خرید، فروش، بهره کشی و بکار گیری اطفال به منظور ارتکاب اعمال خلاف از قبیل، قاچاق را جرم انگار نموده است و مرتکب را حسب مورد علاوه بر جبران خسارت وارده به ۶ ماه تا ۱ سال زندان و یا جزای نقدی از ۱۰ میلیون ریال تا ۲۰ میلیون ریال محکوم نموده است که این حاکی از اهمیت این مسله و رواج این امر در زمان های مختلف داشته است.

سایر قوانین

۱- قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت غیر مجاز می نمایند: در تبصره ۳ بند ب ماده ۳ این قانون استفاده از صغار برای نگهداری، نمایش، عرضه، فروش و تکثیر نوارهای غیر مجاز موضوع این قانون، موجب اعمال حداکثر مجازات های مقرر، برای عامل خواهد بود. به عبارت دیگر قانونگذار با تصویب این ماده، حمایت جدی خود را از اطفال در برابر تهیه کنندگان آثار مستهجن و مبتذل از کودکان عمل آورده است.

۲- آیین نامه ساماندهی کودکان کار و خیابانی: این آیین نامه در ۱۲ ماده در سال ۱۳۸۴ تصویب شد. ماده یک این قانون در تعریف کودکان خیابانی و سایر اصطلاحات بکار رفته در این قانون برآمده است.^۸ طرحی که هدف کلی آن توانمندسازی «کودکان کار» و حمایت از آنها و دور کردن آنان از چرخه ی کار بود. براساس آیین نامه ساماندهی کودکان کار و خیابان مصوب سال ۸۴ هر فرد زیر هجده سال که در ساعات نامحدود در خیابان به سر برد به عنوان «کودک خیابانی» شناخته می شود و نهادها، سازمان ها، و دستگاه های اجرایی موظف بودند اقداماتی را برای شناسایی، جذب و پذیرش این کودکان به عملی آورند و از آنان حمایت کنند. در این آیین نامه تأکید شده است شناسایی کودکان کار و خیابان باید از سوی مددکاران اجتماعی انجام شود و نحوه جذب آنها نیز از طریق ارتباط مؤثر مددکار و پس از جلب اعتماد کودکان بود و پذیرش اینان نیز از طریق مددکار اجتماعی است در سطح یک.^۹ در ادامه ماده یک فرایند ترخیص، پیگیری و توانمندسازی است.^{۱۰}

سازمان بهزیستی را متولی اصلی حمایت از کودکان کار می توان دانست بگونه ای که در ماده ۲ صراحتاً عنوان می کند: «سازمان بهزیستی کشور موظف است با همکاری و مشارکت شهرداری، انجمنهای خیریه، تشکلهای غیردولتی و نیروی انتظامی و با استفاده از مدد کار اجتماعی (در قالب تیم تخصصی سیار یا مستقر در مراکز که با همکاری شهرداریها سازماندهی خواهد شد)، نسبت به شناسایی، جذب، پذیرش و توانمندسازی کودکان خیابانی در کلیه مراکز استانها و در صورت صلاحدید کارگروه اجتماعی استان در شهرهای بالای دویست هزار نفر اقدام نماید. ...» همچنین در مواد ۵ و ۴ ادامه وظیف

^۸ ماده ۱ - اصطلاحات زیر در آیین نامه در معانی مشروح مربوط به کار می روند:

۱ - کودک خیابانی: فرد کمتر از ۱۸ سال تمام که به صورت محدود یا نامحدود در خیابان به سر می برد، اعم از کودکی که هنوز با خانواده خود تماس دارد و از سرپناه برخوردار است و یا کودکی که خیابان را خانه خود می داند و رابطه او با خانواده به حداقل رسیده و یا اساساً چنین ارتباطی وجود ندارد. ۲- ...

^۹ ماده یک، بند ۳ و ۴ و ۷

^{۱۰} ماده یک بند ۸ و ۹ و ۱۰

سازمان بهزیستی در ادامه فرایند اجرایی این آیین نامه بیان می کند^{۱۱}. همچنین در جهت کمک و بهبودی هر چه بیشتر برای یازده ارگان دولتی وظایفی را مشخص کرده است که ذیل فصل سوم - وظایف سازمانها و نهادهای همکار در سازماندهی کودکان خیابانی بیان شده است. به عنوان مثال نیروی انتظامی باید برقراری امنیت در کلیه مراحل اجرایی را برعهده بگیرد. صدور مجوزها و احکام قضایی لازم برعهده وزارت دادگستری است. تخصیص و تجهیز فضای فیزیکی مناسب جهت اجرای مراحل ساماندهی وظیفه شهرداری هاست و ارائه تسهیلات اعتباری اشتغال زا به خانواده های جویای کار کودکان، تأمین نیازهای بهداشتی و درمانی کودکان، صدور بیمه نامه خدمات درمانی، انجام اقدامات فرهنگی لازم، تأمین خدمات حمایتی و انسان دوستانه، شناسایی و راهنمایی دانش آموزانی که در معرض خطر هستند و حمایتهای لازم از خانواده های تحت پوشش، وظایفی است که طبق این آیین نامه، برعهده وزارت رفاه، وزارت بهداشت، سازمان بیمه خدمات درمانی، سازمان تأمین اجتماعی، صداوسیما، جمعیت هلال احمر، وزارت آموزش و پرورش، و کمیته امداد گذاشته شده است (ماده ۶). عنوان فصل چهارم هماهنگی و نظارت بود. که در ماده ۷ هماهنگیهای لازم و نظارت بر حسن اجرای مفاد این آیین نامه در استانها با کارگروه اجتماعی استان بود که اداره کل بهزیستی استانها موظفند محورهای زیر را در کارگروه اجتماعی استان مطرح و نسبت به تحقق موارد زیر پیگیری نمایند. که تحت ۱۱ موضوع در ماده ۸ بیان شد.

این آیین نامه براساس گزارش های اعلامی بجای حمایت از حقوق کودکان و منافع آنها به طرحی شتابزده برای جمع آوری کودکان کار و خیابانی از سطح شهرها و چهارراه ها تبدیل شد. با خشونت، بدرفتاری، ایجاد ترس و اضطراب در میان کودکان کار به آنها آسیبهای فراوانی زد. طرحی که قرار بود با «کار کودک» مبارزه کند به مبارزه علیه «کودکان کار» و تلاش برای حذف آنها از سطح خیابان تبدیل شد.

۳- قانون مجازات اسلامی: ماده ۷۱۳ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات): «هر کس طفل صغیر یا غیر رشیدی را وسیله تکدی قرار دهد یا افرادی را به این امر بگمارد به سه ماه تا دو سال حبس و استرداد کلیه اموالی که از طریق مذکور به دست آورده است محکوم خواهد شد». این ماده بهره کشی اقتصادی و سوء استفاده از کودکان برای تکدی را بیان کرده که غالباً توسط خانواده های فقیر به اجاره داده می شوند و یا فروخته می شوند. قانونگذار در این ماده برای افرادی که با سوء استفاده

^{۱۱} ماده ۴ - در صورت تحویل کودک خیابانی به خانواده، بهزیستی استانها و سایر نهادهای حامی موظفند در زمینه حمایت مادی و معنوی خانواده اقدامات لازم را به عمل آورند و هر شش ماه یکبار گزارش اقدامات خود را به سازمان بهزیستی کشور و کارگروه اجتماعی استان اعلام نمایند.

ماده ۵ - اداره کل بهزیستی استانها به منظور تأمین هماهنگی بین بخشی و استفاده از همکاری سایر سازمانها و ادارات کل ذی ربط موظفند مسایل مربوط به ساماندهی کودکان خیابانی را به طور مستمر در کارگروه اجتماعی استان مطرح و نسبت به جلب همکاری و مشارکت سازمانها و نهادهای ذی ربط اقدام نمایند

از اطفال اقدام به جمع آوری اعانات مردم می نمایند، مجازات سنگین تری را نسبت به حالتی که خود شخص راسا پیش بینی کرده است این مساله خود موید آگاهی مقنن از آثار نامطلوبی است که این عمل بر روح و روان وارد می آورد.

اسناد و کنوانسیون های بین المللی

جامعه بین المللی از طریق مجموعه ای از کنوانسیون ها و قوانین ملی که به طور گسترده تصویب شده اند، اجماع جهانی علیه کار کودکان ایجاد کرده است.

پیمان نامه حقوق کودک (کنوانسیون سازمان ملل متحد در مورد حقوق کودک (CRC))

پیمان نامه حقوق کودک یک معاهده حقوق بشر است که به طور جامع حقوق کودکان را تعیین می کند. در ماده ۵۴ این کنوانسیون تصویب شد. بر اساس پیمان نامه حقوق کودک، کودک هر کسی است که کمتر از ۱۸ سال سن داشته باشد، مگر اینکه در قوانین ملی به طور دیگری ذکر شده باشد. دولت ایران پیمان نامه جهانی حقوق کودک را در سال ۱۳۷۳ امضاء کرد و تعهدات و قوانین حمایتی از کودکان کار و خیابانی را به صراحت پذیرفت. با در نظر داشتن این که در اعلامیه حقوق کودک تصریح گردیده «کودک به دلیل عدم رشد کامل جسمی و ذهنی، نیازمند محافظت و مراقبت ویژه، از جمله حمایت حقوقی مناسب پیش و نیز پس از تولد است». پیمان نامه حقوق کودک در مواد ۳۲ تا ۳۷ صراحتاً به حمایت از کودکان کار پرداخته است. ماده ۳۲ حق حمایت از کودک در برابر بهره کشی اقتصادی و هر نوع کار زیانبار را که مخل سلامت جسمی، روحی و روانی کودک است را به رسمیت شناخته و کشورهای عضو به تصویب قوانین و مقررات گوناگون در جهت تضمین این ماده اقدام کنند^{۱۱}. این کنوانسیون وفق ماده ۳۳ کشورهای عضو را مکلف به تصویب قوانین در جهت جلوگیری از کودکان در تولید غیر مجاز و قاچاق و مصرف مواد مخدر و روانگردان کرده است. ماده ۳۴: «کشورهای عضو متعهد می شوند از کودک در برابر کلیه اشکال بهره کشی و سوءاستفاده جنسی حمایت کنند. بدین منظور، متعهد می شوند به ویژه کلیه اقدامات مقتضی ملی، دوجانبه و چندجانبه را به عمل آورند تا از موارد زیر جلوگیری

1- کشورهای عضو حق کودک را برای برخورداری از حمایت در برابر بهره کشی اقتصادی و انجام هرگونه کاری که ممکن است زیانبار باشد یا خلی در تحصیل و آموزش کودک وارد آورد، و یا به سلامتی کودک یا رشد جسمانی، ذهنی، اخلاقی یا اجتماعی او آسیب رساند، به رسمیت می شناسند.

2- کشورهای عضو جهت تضمین اجرای ماده حاضر اقدامات تقنینی، اجرایی، اجتماعی و آموزشی به عمل خواهند آورد. بدین منظور و با عنایت به مفاد سایر اسناد بین المللی مربوطه کشورهای عضو به ویژه اقدامات ذیل را به عمل خواهند آورد: الف) تعیین حداقل سن یا حداقل سنین برای اشتغال به کار؛ ب) تدوین مقررات مناسب در ارتباط با ساعات کار و شرایط اشتغال؛ پ) تعیین مجازات با ضمانت های اجرایی مناسب دیگر به منظور تضمین اجرای مؤثر ماده حاضر

شود:» این ماده کشورهای عضو را متعهد به حمایت از کودک در برابر هرگونه سوء استفاده از کودک در پرنوگرافی کودک، استثمار کودکان در فحشا و اعمال جنسی غیر قانونی و وارد کردن کودکان به هرگونه فعالیت و سوء استفاده جنسی دانسته است. این کنوانسیون حتی حمایت از کودک در برابر کلیه اشکال بهره کشی که منافی با رفاه کودک باشد را از وظایف کشورهای عضو دانسته است.^{۱۳} همچنین با استنباط از مواد دیگر می توان حمایت این پیمان نامه را در مورد کودکان کار دید مثلاً وفق ماده ۱۹ کنوانسیون مزبور دولت‌ها متعهد به حمایت از کودک در قبال اشکال مختلف خشونت هستند و چه بسیار کودکانی که در محیط کار مورد خشونت اعم از خشونت جسمی و جنسی و روحی قرار می گیرند.^{۱۴} دولت‌ها متعهد شده‌اند اقداماتی را در جهت رفع محرومیت کودکان از بودن با خانواده به انجام برسانند.^{۱۵} بهره مندی از بالاترین استانداردهای بهداشتی از دیگر حقوق کودکان است که در ماده ۲۴ کنوانسیون به آن اشاره شده است و مسلماً کار کردن کودکان دسترسی به این حق را معطل خواهد گذاشت. حقوق مندرج در مواد ۲۶-۲۷ و ۲۸ کنوانسیون مشتمل بر حق امنیت اجتماعی، حق بهره مندی از استانداردهای زندگی جهت توسعه جسمی ذهنی روحی اخلاقی و اجتماعی و نیز حق بر آموزش پرورش نیز به روشنی در تضاد با کار کودک هستند. فلسفه حق امنیت و تامین اجتماعی بی نیاز کردن کودکان از کار است. با توجه به درگیری های اخیر در کشورهای همسایه مسولان مدعی هستند که بسیاری از کودکان کار و خیابانی در ایران کودکان مهاجر هستند، که تا حدی نیز چنین ادعایی درست است که با توجه به صحت وفق بند ۲ ماده ۷ کنوانسیون حقوق کودک، احقاق حقوق کودکان حتی در مورد کودکان آواره لازم الاجراست. که حتی وفق ماده ۲ کنوانسیون مزبور بدون هرگونه تبعیض باید مورد حمایت قرار گیرد.

^{۱۳} ماده ۳۶ کنوانسیون حقوق کودک: کشورهای عضو از کودک در برابر کلیه اشکال دیگر بهره کشی که مغایر با هر یک از جنبه های رفاه کودک باشد حمایت خواهند کرد.

^{۱۴} کشورهای عضو کلیه اقدامات تقنینی، اجرایی، اجتماعی و آموزشی لازم را به عمل خواهند آورد تا از کودک در برابر کلیه اشکال خشونت جسمی یا روانی، صدمه یا آزار، بی توجهی یا رفتار توأم با سهل انگاری، سوء رفتار یا بهره کشی، از جمله در برابر کلیه سوء استفاده جنسی، در حایکه کودک تحت مراقبت والد یا سرپرست قانونی و یا هر شخص دیگری قرار دارد به عمل خواهند آورد.

^{۱۵} ماده ۱۱-۱- کشورهای عضو به منظور مبارزه با انتقال غیر قانونی کودکان به خارج از کشور و عدم بازگشت کودکان مقیم خارج، اقداماتی معمول خواهند داشت. ۲- کشورهای عضو به همین منظور مروج و مشوق انعقاد توافق نامه های دو جانبه یا چند جانبه و یا الحاق به توافق نامه های موجود خواهند بود.

دو کنوانسیون ILO در مورد کار کودکان

دو کنوانسیون ILO در مورد کار کودکان، کنوانسیون شماره ۱۳۸ در مورد حداقل سن و کنوانسیون شماره ۱۸۲ در مورد بدترین اشکال کار کودکان هستند. این کنوانسیون ها کنوانسیون های «بنیادی» هستند. این بدان معناست که بر اساس اعلامیه سازمان بین المللی کار در مورد اصول و حقوق اساسی در محل کار، همه کشورهای عضو سازمان بین المللی کار موظف به احترام، ترویج و تحقق لغو کار کودکان هستند، حتی اگر کنوانسیون های مورد نظر را تصویب نکرده باشند. کنوانسیون شماره ۱۸۲ ILO اولین کنوانسیون ILO است که به تصویب جهانی رسید. این کنوانسیون همچنین سریعترین کنوانسیون تصویب شده در تاریخ ILO بود، با اکثریت تصویبها در ۳ سال اول پس از تصویب در سال ۱۹۹۹. کنوانسیون شماره ۱۳۸ ILO نیز به طور گسترده توسط کشورهای عضو ILO تصویب شده است. اکثر کشورها در حال حاضر قوانینی را برای ممنوع کردن یا اعمال محدودیت های شدید برای اشتغال و کار کودکان به تصویب رسانده اند که بیشتر آنها پس از تصویب کنوانسیون های کار کودکان هستند. علیرغم این تلاش ها، کار کودکان در مقیاس وسیع، گاهی اوقات در شرایط وحشتناک، به ویژه در کشورهای در حال توسعه، همچنان وجود دارد. این به این دلیل است که کار کودک یک موضوع بسیار پیچیده است. نمی توان آن را به سادگی با یک قلم ناپدید کرد. با این وجود، اساس اقدام مصمم و هماهنگ باید قانونی باشد که حذف کامل کار کودک را به عنوان هدف نهایی سیاست تعیین می کند و اقداماتی را برای این منظور در نظر می گیرد و به صراحت بدترین اشکال کار کودک را شناسایی و ممنوع می کند.

کنوانسیون شماره ۱۳۸

این کنوانسیون در ۸ ماده تصویب شده است. کنوانسیون شماره ۱۳۸ حداقل سن ۱۵ سال را به عنوان حداقل سن برای کار تعیین می کند، اگرچه در برخی موارد ۱۴ سال برای یک دوره زمانی مشخص مجاز است. حداقل سن برای کاری که احتمالاً سلامت، ایمنی یا اخلاقیات جوانان را به خطر می اندازد ۱۸ سال است، در حالی که کارهای سبک که به سلامتی یا کار مدرسه آسیبی نمی رساند برای کودکان ۱۳ تا ۱۵ ساله مجاز است. در ۱۸ ماده تصویب شده است. کنفرانس عمومی سازمان بین المللی کار، که در ژنو توسط هیئت حاکمه دفتر بین المللی کار تشکیل شد و در پنجاه و هشتمین جلسه آن در ۶ ژوئن ۱۹۷۳ تشکیل شد. پس از تعیین این که این پیشنهادات^{۱۶} باید به شکل یک کنوانسیون بین المللی باشد، در بیست و

^{۱۶} با اتخاذ تصمیم در خصوص تصویب پیشنهادات معینی در خصوص حداقل سن برای پذیرش در استخدام که چهارمین موضوع در دستور کار جلسه است و با توجه به شرایط کنوانسیون حداقل سن (صنعت)، ۱۹۱۹، کنوانسیون حداقل سن (دریا)، ۱۹۲۰، کنوانسیون حداقل سن (کشاورزی)، ۱۹۲۱، کنوانسیون حداقل سن (تیرمرا و استوکرها)، حداقل A، ۱۹۲۱، کنوانسیون استخدام غیر صنعتی ۱۹۳۲، کنوانسیون حداقل سن (دریا) (تجدیدنظر شده)، ۱۹۳۶، کنوانسیون حداقل سن (صنعت) (تجدیدنظر شده)، ۱۹۳۷، کنوانسیون حداقل سن (تجارت غیر صنعتی) (تجدیدنظر شده)، ۱۹۳۷، حداقل سن (Fisher) کنوانسیون، ۱۹۵۹، و

ششمین روز از ژوئن سال هزار و نهصد و هفتاد و سه کنوانسیون زیر را که ممکن است به عنوان کنوانسیون حداقل سن ۱۹۷۳ ذکر شود، تصویب می کند:

ماده ۲: ۱. هر عضوی که این کنوانسیون را تصویب می کند، در اعلامیه‌ای که به تصویب آن ملحق می شود، حداقل سن را برای پذیرش اشتغال یا کار در قلمرو خود و وسایل حمل و نقل ثبت شده در قلمرو خود مشخص خواهد کرد. با رعایت مواد ۴ تا ۸ این کنوانسیون، هیچ کس زیر آن سن را نمی توان برای استخدام یا کار در هر شغلی پذیرفت. ۲. هر عضوی که این کنوانسیون را تصویب کرده است می تواند متعاقباً با اعلامیه‌های بیشتر به مدیر کل دفتر بین‌المللی کار اطلاع دهد که حداقل سنی را بالاتر از سن تعیین شده قبلی مشخص می کند. ۳- حداقل سن تعیین شده در اجرای بند (۱) این ماده از سن پایان تحصیل اجباری و در هر حال از ۱۵ سال کمتر نباشد. ۴. علی‌رغم مفاد بند ۳ این ماده، عضوی که اقتصاد و امکانات آموزشی وی توسعه کافی ندارد، می تواند پس از مشورت با سازمان‌های کارفرمایان و کارگران مربوطه، در صورت وجود، ابتدا حداقل سن ۱۴ سال را تعیین کند. ۵. هر عضوی که طبق مفاد بند قبل حداقل سن ۱۴ سال را تعیین کرده باشد، در گزارش‌های خود در مورد اعمال این کنوانسیون که طبق ماده ۲۲ اساسنامه سازمان بین‌المللی کار ارائه می شود، بیانیه‌ای را درج خواهد کرد: (الف) دلیل آن برای انجام این کار وجود دارد؛ یا (ب) اینکه از تاریخ مشخص شده از حق خود برای استفاده از مقررات مورد نظر صرف نظر کند.

ماده ۳: ۱. حداقل سن برای پذیرش در هر نوع شغل یا کاری که به دلیل ماهیت یا شرایطی که در آن انجام می شود ممکن است سلامت، ایمنی یا اخلاق جوانان را به خطر اندازد نباید کمتر از ۱۸ سال باشد. ۲. انواع مشاغل یا کاری که بند ۱ این ماده در مورد آنها اعمال می شود، توسط قوانین یا مقررات ملی یا توسط مقام صلاحیتدار پس از مشورت با سازمان‌های کارفرمایان و کارگران مربوطه، در صورت وجود، تعیین می شود. ۳- علی‌رغم مفاد بند (۱) این ماده، قوانین یا مقررات ملی یا مقام صلاحیتدار می تواند پس از مشورت با سازمان‌های کارفرمایان و کارگران ذی ربط در صورت وجود، اجازه استخدام یا کار را از سن ۱۶ سالگی به شرطی صادر کند. که سلامت، ایمنی و اخلاق جوانان مربوطه کاملاً محافظت می شود و افراد جوان آموزش‌های خاص یا آموزش حرفه‌ای کافی را در شاخه فعالیت مربوطه دریافت کرده اند.

این پیمان نامه در ماده ۷ خود تأکید دارد که کار سبک باید دو ویژگی زیر را داشته باشد: نخست آنکه به سلامتی و رشد کودک آسیب نرساند، و دوم آنکه با حضور کودک در مدرسه و آموزش‌های حرفه‌ای و به طور کلی با تحصیل و توانایی

حداقل سن (کار زیرزمینی) کنوانسیون، ۱۹۶۵، و با توجه به اینکه زمان ایجاد یک ابزار کلی در این زمینه فرا رسیده است که به تدریج جایگزین ابزارهای موجود در بخش‌های محدود اقتصادی با هدف دستیابی به لغو کامل کار کودکان شود.

های آموزشی او تداخل نداشته باشد. در اصطلاح آماری، کار سبک برای کودکان دوازده تا چهارده ساله کاری است که دارای ماهیت خطرناک و بیش از ۱۴ ساعت در هفته نباشد. آنچه در استانداردهای تعیین شده از سوی سازمان بین المللی کار باید در نظر داشت حداقل سن مجاز برای انجام کارهای سبک است که میتواند دوازده یا سیزده سال باشد، اما کودکان میتوانند کارهایی را انجام دهند که از سوی قانون برای گروه سنی خاصی مستثنا شده اند. برای مثال مشارکت در کارهای خانه و کار در مشاغل خانوادگی که به عنوان بخشی از آموزش کار در نظر گرفته میشود. همچنین حداقل سن استخدام یا کار از سوی قانون ملی تعیین میشود و میتواند چهارده، پانزده، یا شانزده سال باشد. به همین ترتیب باید اشاره کرد که تمام کارهای خطرناک و بدترین اشکال کار کودک، که از سوی سازمان بین المللی کار تعیین شده است، برای تمام کودکان در هر سنی ممنوع است.

مقررات این کنوانسیون، در مورد برخی از کارهای کودکان استثناء قائل شده است. ماده ۶ بیان می کند: «شامل کارهایی نخواهد شد که کودکان و نوجوانان در مدارس عمومی، فنی و حرفهای و دیگر نهادهای آموزشی انجام میدهند یا کارهایی که نوجوانانی با حداقل سن ۱۴ سال، براساس شرایطی که مقام های صلاحیت دار تعیین میکنند، برعهده می گیرند مشروط بر آن که پس از مشورت با صنف کارفرمایان و اتحادیه کارگران ذینفع، و بخشی از برنامه های زیر باشد:».

یکی از مؤثرترین روش ها برای اطمینان از اینکه کودکان در سنین پایین شروع به کار نمی کنند، تعیین سنی است که در آن کودکان می توانند به طور قانونی استخدام شوند یا به طور دیگری کار کنند. هدف کنوانسیون شماره ۱۳۸ سازمان بین المللی کار در مورد حداقل سن، لغو مؤثر کار کودکان با الزام کشورها به موارد زیر است: (۱) حداقل سن برای ورود به کار یا اشتغال را تعیین کنند. و (۲) سیاست های ملی برای حذف کار کودکان را تعیین کنید.

توصیه شماره ۱۴۶ که همراه با کنوانسیون شماره ۱۳۸ است، تأکید می کند که سیاست ها و برنامه های ملی باید موارد زیر را پیش بینی کنند: فقرزدایی و ارتقای مشاغل مناسب برای بزرگسالان، به طوری که والدین نیازی به توسل به کار کودکان نداشته باشند. آموزش رایگان و اجباری و ارائه آموزش حرفه ای؛ گسترش تأمین اجتماعی و سامانه های ثبت ولادت؛ و امکانات مناسب برای حمایت از کودکان و نوجوانان شاغل. برای دستیابی به حذف کار کودکان، قوانینی که حداقل سن را برای کار تعیین می کنند باید در چنین پاسخ های سیاستی جامعی گنجانده شوند.

ILO کنوانسیون لغو بدترین اشکال کار کودکان ۱۸۲

کنوانسیون شماره ۱۸۲ سازمان بین المللی کار، بدترین اشکال کار کودکان را ملزم می کند تا اقدامات فوری برای ممنوعیت و حذف بدترین اشکال کار کودکان انجام دهند: همه اشکال بردگی، بهره کشی جنسی تجاری از کودکان، و هر کاری

که طبیعتاً مضر به سلامت، ایمنی یا اخلاقیات کودکان است. کشورهای عضو باید پس از تصویب این کنوانسیون فوراً اقدامات لازم را در جهت ممنوعیت و حذف بدترین اشکال کار کودکان انجام دهند. همچنین این کنوانسیون به هر فرد زیر ۱۸ سال کودک می گوید. ماده ۳ این کنوانسیون بدترین اشکال کار کودکان را برشمرده است: «برای اهداف این کنوانسیون، اصطلاح بدترین اشکال کار کودک شامل موارد زیر است: الف) همه اشکال برده داری یا اعمال مشابه برده داری، مانند فروش و قاچاق کودکان، اسارت بدهی و رعیت و کار اجباری، از جمله استخدام اجباری یا استفاده اجباری کودکان برای درگیری های مسلحانه؛ ب) استفاده، تهیه یا عرضه کودک برای فحشا، تولید فیلم های مستهجن یا نمایش های مستهجن؛ ج) استفاده، تهیه یا عرضه کودک برای فعالیت های غیرقانونی، به ویژه برای تولید و قاچاق مواد مخدر که در معاهدات بین المللی مربوطه تعریف شده است. د) کاری که به دلیل ماهیت یا شرایطی که در آن انجام می شود، احتمالاً به سلامت، ایمنی یا اخلاق کودکان آسیب می رساند». که این فهرست مطابق ماده ۴ این کنوانسیون با مشورت سازمان های کارفرمایان و کارگران ذیربط به طور دوره ای بررسی و در صورت لزوم تجدید نظر می شود. هر عضو باید برنامه های اقدامی را برای حذف بدترین اشکال کار کودکان با اولویت طراحی و اجرا کند (ماده ۶). عضوی که این کنوانسیون را تصویب کرده است، می تواند پس از انقضای ده سال از تاریخی که کنوانسیون برای اولین بار لازم الاجرا می شود، با اقدامی که برای ثبت به مدیر کل دفتر بین المللی کار ابلاغ می شود، آن را فسخ کند. چنین انصرافی تا یک سال پس از تاریخی که در آن ثبت شده است مؤثر نخواهد بود. وفق ماده ۸: «اعضا باید اقدامات مناسبی را برای کمک به یکدیگر در اجرای مفاد این کنوانسیون از طریق افزایش همکاری بین المللی و/یا کمک از جمله حمایت از توسعه اجتماعی و اقتصادی، برنامه های ریشه کنی فقر و آموزش همگانی انجام دهند». با توجه به مطالب بیان شده مشخص می شود که برخی از اموری که در کنوانسیون منع بدترین اشکال کار کودک مقرر شده است به دلیل ماهیت غیر انسانی و لطمات روحی و جسمانی جبران ناپذیری که به طفل وارد می آورند، از سوی قانونگذار به طور خاص مورد جرم انگاری قرار گرفته است.

توصیه شماره ۱۹۰، که همراه با کنوانسیون شماره ۱۸۲ است، توصیه می کند که هر تعریفی از "کار خطرناک" باید شامل موارد زیر باشد: کارهایی که کودکان را در معرض آزار جسمی، روانی یا جنسی قرار می دهد. کار در زیر زمین، زیر آب، در ارتفاعات خطرناک یا در فضاهای محدود. کار با ماشین آلات، تجهیزات و ابزار خطرناک یا حمل بارهای سنگین؛ قرار گرفتن در معرض مواد، عوامل یا فرآیندهای خطرناک، یا دما، سطح سر و صدا یا ارتعاشات مضر برای سلامتی؛ کار برای ساعات طولانی، کار شبانه، و حبس غیر منطقی در محل کارفرما.

منشور حقوق اساسی اتحادیه اروپا

ماده ۳۲ - عنوان این ماده «ممنوعیت کار کودکان و حمایت از جوانان در محل کار». این ماده در ادامه بیان می کند: «اشتغال کودکان ممنوع است. حداقل سن پذیرش در استخدام نباید کمتر از حداقل سن پایان تحصیل باشد، بدون اینکه لطمه ای به قوانینی که ممکن است برای جوانان مساعدتر باشد و به استثنای انحرافات محدود. جوانان پذیرفته شده برای کار باید شرایط کاری مناسب با سن خود را داشته باشند و در برابر استثمار اقتصادی و هر کاری که ممکن است به ایمنی، سلامت یا رشد جسمی، روحی، اخلاقی یا اجتماعی آنها آسیب وارد کند یا در تحصیل آنها اختلال ایجاد کند محافظت شوند».

قانون برده داری مدرن بریتانیا ۲۰۱۵

قانون برده داری مدرن ۲۰۱۵ قانون پارلمان بریتانیا است. برده داری مدرن شامل برده داری، بندگی و کار اجباری و همچنین قاچاق انسان است. که برای مبارزه با برده داری مدرن در بریتانیا طراحی شده است و جرایم قبلی مربوط به قاچاق و برده داری را جمع می کند. قانونی برای ایجاد مقرراتی در مورد برده داری، بندگی و کار اجباری و در مورد قاچاق انسان، از جمله مقرراتی برای حمایت از قربانیان. برای ایجاد یک کمیسیون مستقل ضد برده داری و برای اهداف مرتبط.

قاچاق و برده داری مدرن انواعی از کودک آزاری است و نقض جدی حقوق بشر است. این سوء استفاده می تواند در هر جایی اتفاق بیفتد. هدف کلی قانون قاچاق و بهره کشی انسان (اسکاتلند) ۲۰۱۵، تحکیم و تقویت قوانین کیفری موجود علیه قاچاق و بهره کشی انسان و ارتقای وضعیت و حمایت از قربانیان آن است. این قانون همچنین به وزرا این اختیار را می دهد که طبق مقررات، مقامات دولتی مربوطه را مشخص کنند که باید به رئیس پلیس اسکاتلند در مورد شخصی که قربانی یک جرم قاچاق انسان یا برده داری است یا به نظر می رسد قربانی جرم کار اجباری است اطلاع دهند.

جرایم سازمان یافته قاچاق کودکان، موضوعی است که برای همه متخصصان که مسئولیت مراقبت و حمایت از کودکان را بر عهده دارند، برای چندین سال مورد توجه قرار گرفته است. قربانیان ممکن است به داخل، خارج یا داخل بریتانیا قاچاق شوند. قربانیان کودک و بزرگسال ممکن است به داخل بریتانیا قاچاق شوند و سپس مورد استثمار جنسی قرار گیرند یا مجبور به کار شوند. هر شکلی از برده داری مدرن، از جمله قاچاق کودکان، بهره کشی است. کودکان مجبور، فریب یا تحت کنترل دیگرانی هستند که به دنبال سود بردن از استثمار و رنج آنها هستند. برخی از موارد شامل کودکان متولد شده در بریتانیا است که در داخل بریتانیا قاچاق و استثمار می شوند. این می تواند شامل قاچاق شدن از یک خیابان به خیابان دیگر باشد، اگر به عنوان مثال، صرفاً با هدف اجبار به خرید و فروش مواد مخدر باشد. بخش ۵۲ قانون برده داری مدرن ۲۰۱۵، مقامات دولتی مشخص را ملزم می کند که «وظیفه اطلاع رسانی» به وزیر امور خارجه (دفتر کشور) در مورد هر فردی

(از جمله یک کودک) که در انگلستان و ولز با آنها مواجه می‌شوند و معتقدند قربانی برده‌داری یا برده‌داری قاچاق انسان است را داشته باشند. ضروری است که متخصصانی که در بخش مراقبت‌های اجتماعی، آموزش، بهداشت، مهاجرت و اجرای قانون کار می‌کنند، آگاهی نسبت به برده‌داری مدرن و توانایی شناسایی کودکان قاچاق شده و کسانی که در معرض اشکال دیگر برده‌داری مدرن هستند را ایجاد کنند. همه افرادی که در مراقبت از کودکان بی سرپرست و قاچاق شده نقش دارند باید آموزش ببینند تا مسائل خاصی را که احتمالاً با آن مواجه می‌شوند، بشناسند و درک کنند.^{۱۷}

نتیجه‌گیری

کار کودکان مشکلی با ابعاد جهانی است. کار کودکان به دلیل ماهیت غیر انسانی و لطمات روحی و جسمانی جبران‌ناپذیری که به طفل وارد می‌آورد، از سوی قانونگذار به طور خاص مورد جرم‌انگاری قرار گرفته است. پس از تحقیق در مورد این موضوع، میتوان به این نتیجه رسید که تقویت کنوانسیون‌های موجود و قوانین مصوب داخلی در مورد کار کودکان ضروری است. اتخاذ تدابیر فوری، مؤثر و محدود به زمان، برای از بین بردن بدترین اشکال کار کودکان به وضوح احساس می‌شود. تا زمانیکه فقر وجود دارد، پایان دادن به کار کودکان امکانپذیر نیست و یا بسیار دشوار است. همچنین این دیدگاه وجود دارد که کار می‌تواند به کودک در زمینه اجتماعی شدن، ایجاد عزت نفس و آموزش کمک کند. پس می‌توان گفت مشکل خود کار کودک نیست، بلکه شرایطی است که تحت آن کار می‌کند. هرچند قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹ حمایت‌های گسترده‌ای در این زمینه انجام داده است اما باید بگوییم در کشور ما قانون مناسبی جهت حمایت از کودکان کار وجود ندارد و قانون کار فعلی هم بطور مستمر از طرف خیلی‌ها نقض می‌شود و این نقض قانون هیچ مجازاتی برای ناقضان آن در پی ندارد و این مسئله قطعاً یک ضعف بزرگ در قانونگذاری برای ما محسوب می‌شود.

^{۱۷}قوانین کشور تولیدکننده و مصرف‌کننده نیز برخی از قوانین مصوب در زمینه حمایت از کار کودکان است. هر کشور تولیدکننده مجموعه‌ای از قوانین محلی و ملی خود را دارد که کار کودکان را ممنوع می‌کند و تلاش‌های بازپروری قربانی را تنظیم می‌کند. مانند بنگلادش، هند، نپال. همچنین قوانین کشور مصرف‌کننده به طور فزاینده‌ای کار کودک و قاچاق انسان را در زنجیره تامین مورد هدف قرار می‌دهند. به عنوان مثال، قوانین فعلی و معلق در استرالیا، کانادا، اتحادیه اروپا، آلمان، فرانسه و هلند، شرکت‌ها را ملزم می‌کند تا هر بخشی از زنجیره تامین خود را که می‌تواند حقوق بشر، محیط زیست یا حکمرانی خوب را نقض کند شناسایی، رسیدگی و اصلاح کنند. مرکز منابع حقوق بشر و کسب و کار، به روز رسانی‌ها و پیشینه اکثر قوانین، از جمله مجازات‌ها، که می‌تواند شامل جریمه نقدی و حتی حبس باشد را ادغام می‌کند.

منابع

امیری، عبداللطیف؛ رحیمی، روح اله؛ فقیه حبیبی، علی (۱۴۰۳). منع کار کودک در چارچوب مقاله نامه شماره ۱۸۲ سازمان بین المللی کار و حقوق کار افغانستان و ایران، فصلنامه دستاوردهای نوین در حقوق عمومی

ایمانی، نفیسه؛ نرسیسیانس، ایملیا (۱۳۹۰). مطالعه انسان شناسانه پدیده کودکان کار خیابانی در شهر کرج. مسائل اجتماعی ایران

جنگجوی، فرزاد؛ نصیری، حسین؛ جامی، جواد (۱۳۹۴) مروری بر حمایت از کودکان کار در نظام حقوقی ایران و با نگاهی بر اسناد بین المللی؛ ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه - شماره ۱۸۱

حراملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، ج ۱۷، نشر: طهران: به سعی و اهتمام حاج عبدالمحمد و حاج محمد قاسم ۱۲۶۹، ۱۲۷۱ق

رستمی، هادی؛ باوی، حسن؛ مولاییگی، علی؛ (۱۴۰۱). حمایت کیفری از کودکان و نوجوانان خیابانی در ایران و سه کشور الجزایر، لبنان و تونس، حقوق تطبیقی جلد ۱۸

ماندگار، سهراب (۱۳۹۶). بررسی جنبه حقوقی وضعیت کودکان کار، خیابانی، دستفروش و بی سرپرست، مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه تابستان، دوره سوم - شماره ۲/۲

Kaushik Basu; The Global Child Labor Problem: What Do We Know and What Can We Do? The world bank economic review, vol.17, no.2 147-173

Liebel Manfred, (2015) Protecting the Rights of Working Children instead of Banning Child Labor, The International Journal of Children s Rights 23(3):529-547